

Yliopisto mielikuvina ja merkityksinä

Keijo Virtanen

Juuri nyt vannotaan tieteen ja tiedon nimeen, varmaan innokkaammin kuin koskaan aiemmin. Tiede kiinnostaa elinkeino- ja liikemaailmaa. Se kiinnostaa tiedotusvälineitä ja sen myötä yleisöäkin. Lehtien lukijat, television katsojat, internetin käyttäjät ja radion kuuntelijat janoavat vakuuttavia tulkintoja ja neuvoja elämisensä ehdoista. Kysytään, mikä aiheutti reian otsonikerrokseen, löytyykö parantava lääke aidsiin, uskallammeko syödä geenimanipuloitua ruokaa, aiheuttaako maailman väestönkasvu nälänhätää ja tauteja, miten tasa-arvo toteutuu, miksi nuoriso voi pahoin.

Nämä ja monet muut koko ihmiskuntaa koskevat ongelmat ovat nostaneet panostukset tieteeseen uusiin korkeuksiin. Brittitutkija Thomas Barlow'n (Balliol College, Oxford) mukaan lähes puolet Yhdysvaltojen kongressissa käsiteltävistä lakiehdotuksista liittyy tavalla tai toisella tieteelliseen tietoon. Sekä päätöksentekijät että yleisö ovat entistä riippuvaisempia tutkijoista. Kyse on monesti sellaisesta erikoisosaamisesta, että sen paremmin rahoituspäätösten tekijät kuin tiedotusvälineetkään eivät voi kuin luottaa tutkijoiden esittämiin resurssitarpeisiin.

Enimmiltä osiltaan ja useimmilla tieteenaloilla yliopisto, tiede ja koulutus ovat kuitenkin edelleen arkista työtä, perustan luomista tieteen edistymiselle. Mutta on sitten kyse maailmanlaajuisten ongelmien ratkaisemiseen pyrkivistä suurpanoksista tai vuodesta seuraavaan etenevästä yliopistollisesta perustoiminnasta, ilman yhteyttä ja vuorovaikutusta yhteiskuntaan yliopiston kaltainen yhteisö ei voi toimia. Joukkoviestimien välittämästä julkisuudesta on tullut myös entistä tärkeämpi tieteen legitimoiminen areena.

Visioilla matkaan

Ovatko ensinnäkin yliopiston, julkisen vallan ja yritysten näkemykset ja odotukset, toiseksi tiedotusvälineiden yleisöilleen välittämä viesti ja kolmanneksi yliopiston omasta toiminnastaan välittämä viesti linjassa keskenään, ja onko niiden syytäkään olla?

Yliopiston aidon, oikean ja puhtaan identiteetin määrittäminen on mahdotonta jo siksi, että jokaisella yliopiston piirissä toimivalla – ulkopuolisista puhumattakaan – on oma näkemyksensä siitä, millainen yliopiston tulisi olla. Yhdelle se on immateriaalinen, hengen ja luovuuden tyysija, jollekin toiselle riihikuivassa rahassa mitattava firma.

Yliopistot määrittävät omalta osaltaan toiminta-ajatuksensa visiossaan, joka yleensä ottaa lähtökohdansa tähänastisesta kehityksestä ja siihen nojaten jäsentää tulevan toiminnan periaatteellisia suuntia. Visio, yliopistojen 1990-luvun yksi muotisana, voitaisiin määrittää hieman toisinkin, kuten Helsingin yliopiston yhteisöviestinnän professori Leif Åberg on tehnyt. Se on haavekuva, johon toivotaan päästävän. Vision tulee olla harkitun epämääräinen, jottei sitä tarvitse muuttaa heti, jos karikkoja matkan varrella ilmaantuu.

Hyvin yleisesti yliopistot hahmottavat nykytavoitteensa maantieteellisin koordinaatein pyrkimällä tieteen perusluonteen mukaiseen kansainväliseen orientaatioon, antamalla panoksen kansalliseen tutkimus- ja koulutuskenttään sekä vastaamalla alueellisiin tarpeisiin.

Nopeita odotuksia – ja hitaita

Yliopistoihin kohdistuvien odotusten kannalta kansalliset ja eritoten alueelliset painotukset ovat tällä vuosikymmenellä voimistuneet. 1990-luku on tulosajatteluineen ja koulutuksen yhteiskunnallista relevanssia voimakkaasti tähdentävine odotuksineen todella herättänyt yliopistot ja niiden alueelliset sidosryhmät vuoropuheluun keskenään. Aikataulueroja tosin on. Pitkän kansainvälisen ja kansallisen opillisen perinteensä vuoksi esimerkiksi Turku on havahtunut tähän paikalliseen todellisuuteen myöhemmin kuin monet nuoremmat yliopistokaupungit – nyt tosin hyvinkin aktiivisesti.

Alueelliset odotukset kiteytyvät, suorastaan kärjistyvät huomattavasti maanläheisemmiksi kuin yliopistojen omat näkemykset tavoitteistaan. Näin voidaan esimerkiksi päätellä vuosi sitten Turun yliopiston kasvatustieteiden laitoksen ja täydennyskoulutuskeskuksen eri alojen vaikuttajille tekemästä kyselystä. Siinä esimerkiksi yliopistokoulutuksen saaneen työnhakijan kvalifikaatioita luonnehditaan seuraavasti: "Hänen tulisi olla nuori, korkeasti koulutettu aktiivinen ja ihmissuhdetaitoinen moniosaaja, jolla olisi työpaikkaan soveltuvaa alan työkokemusta ja joka olisi persoonallisuudeltaan, arvomaailmaltaan ja poliittiselta kannaltaan sopiva työyhteisöön ja näiden lisäksi toimisi organisaatiota elävöittävästä vastuullisena tuloksentekijänä."

Tiukalla profiloitumisella ja nopeilla saavutuksilla on nykyään paljon kannattajia. Yhteiskunnan tarpeiden huomioon ottaminen on yksi nyky-yliopiston tärkeä tehtävä, mutta yliopiston toiminta ei voi olla pelkästään päivän tarjouksiin vastaamista. Tästä juontuvat tulevaisuudenkin eri suuntiin käyvät näkemykset siitä, millainen yliopiston tulisi olla ja miltä se näyttää.

Valmistumassa olevassa ulkoisen vaikuttavuuden arvioinnissa Turun yliopistoa pidetään toisaalta liian paikallisena, toisaalta liian vähän lähialuettaan puhuttelevana. Sama kommentti voitaisiin varmaan esittää muistakin yliopistoista. Kyse on tietenkin näkökulmista, mutta silti on aina pidettävä kirkkaana mielessä peruskolminaisuus: yliopistojen vastuullisena tehtävänä on olla kansainvälisiä, kansallisia ja alueellisia tiedelaitoksia. Niiden tulee huolehtia sekä perus- että soveltavasta tutkimuksesta, sekä teoreettisesta että käytännöllisestä koulutuksesta.

Kenttä on laaja ja vaikeasti hallittava, mutta silti tavoittelemisen arvoinen. Maltin ja tasapainon säilyttäminen näiden eri tehtävien välillä on haaste sekä yliopistoille itselleen että niiden toiminnasta kiinnostuneille ja niistä huolta kantaville. Silti on hyväksyttävä, että vain ideaalimaailmassa, utopiassa, erilaisten tahojen tosiasiat, arvot ja odotukset ovat harmoniassa keskenään.

Miten media merkitsee?

Jos yliopistot itse sekä taloudesta ja työllisyydestä huolta pitävät yhteiskunnan toimijat asettavat korkeimmalle tutkimukselle ja koulutukselle suuria vaatimuksia, niin tekee myös media. Menneisyyttä ovat viestimien ylimalkaiset heitot yliopistoista norsunluutomeina ja vaatimukset tieteen tulosten, tieteellisen retoriikan popularisoimisesta. Enää toimittajat eivät referoi yliopistojen tiedeuituksia sellaisinaan vaan vaativat analyysiä ja lisäselvityksiä. Nyt pidetään itsestään selvänä, että tutkijat kykenevät esittelemään tutkimustuloksiaan ja että tiede yleensäkin on osa julkista sfääriä.

Tieteen korkeasta arvostuksesta kertoo se, että julkisuudessa siihen kohdistetaan suuria, usein kärsimättömiä ja ristiriitaisiakin odotuksia. Osaltaan ne selittyvät modernin tiedonvälityksen iskevyydestä ja päiväkohtaisuudesta. Toisaalta viestimien kiinnostus tiedettä kohtaan on viime vuosina tullut aiempaa tieteellisemmäksi siinä mielessä, että varsin syvällisistäkin tutkimuskysymyksistä käydään lehdissä polemiikkia, on perustettu tieteen erikoissivuja sekä lehtiin että internetiin jne.

Medialla on valtaa, media informoi, muokkaa kuvia ja merkityksiä, mutta medialla on myös vastuu yliopistoa ja yleisöä kohtaan. Media ei tee huippuyksikköjä eikä huippututkijoita, mutta se voi halutessaan tehdä tieteentekijöistäkin mediatähtiä.

Yliopisto katsoo peiliin

Ne kuvat ja merkitykset – semioottiset piilomerkitykset mukaan lukien –, jotka yliopistoista välittyvät yliopistojen oman työn, yliopistojen yhteiskunnallisten sidosryhmien sekä painettujen ja sähköisten viestimien kautta, eivät ole vailla merkitystä. Siksi yliopistot viestivät myös itse ja ovat viime vuosina lisänneet tiedotusyksikköjensä voimavaroja. Ei ole sinänsä oikeaa tai väärää kuvaa mistään yliopistosta vaan miltei loputtomiin erilaisia (osa)kuvia. Yliopistot viestittävät nykyisin itsestään myönteisesti sävytynyttä kuvaa. Sen tulee kuitenkin vastata tutkimus- ja koulutustoiminnan sisällöllisiä saavutuksia.

Suomalaisten sanotaan haluavan tietää, mitä muut meistä ajattelevat. Tämä koskee myös yliopistoja. Turun yliopisto on sopinut opetusministeriön alaisen Korkeakoulujen

arviointineuvoston kanssa suorittavansa itsestään tämän vuoden loppuun mennessä yllä viittaamani ulkoisen vaikuttavuuden arvioinnin. Kyseessä on mittava hanke, jossa yliopiston tutkimuksen, koulutuksen ja hallinnon näkyvyyttä ja toimivuutta arvioidaan monista eri suunnista. Keskeistä on saada palautetta yliopiston ulkopuolelta – ei vain sen vuoksi, että saisimme tietää, mitä meistä ajatellaan vaan lähinnä siksi, että yliopisto voisi kehittää vuoropuheluaan ympäristönsä kanssa ja että saadusta aineistosta on hyötyä myös muille suomalaisille yliopistoille.

Arviointityön tulokset ovat valmiit muutaman kuukauden kuluttua, kun ulkomaiset asiantuntijat ovat esittäneet kerätystä aineistosta omat näkemyksensä. Yliopistoja koskevien odotusten ja kuvan näkökulmasta mielenkiintoiseksi vastapariksi nousee muun muassa se, pitääkö yliopistojen fokuksitua tulevaisuudessa johonkin yhteen, usein ajankohtaiseen tarpeeseen vai nojautua aitoon monialaisuuteen siellä, missä se yhä on mahdollista.

Edustamani yliopiston tavoitteenasettelu lähtee perinteeseensä nojautuen siitä, että yhteiskuntaideologisissa aaltoliikkeissä ja arvojen muutoksissa mahdollisimman laaja ponnistus pinta luo paremmat edellytykset uusien, vielä hahmottomattomien "keihäänkärkien" esiinnostamiseen kuin yhteen tai kahteen alaan keskittyminen, vaikka ne juuri nyt näyttäisivät ainoilta oikeita ja tarpeellisilta. Kokonainen yliopistokin voi parhaimmillaan kohota "brandiksi", kuten Jyväskylän yliopiston yhteisöviestinnän professori Jaakko Lehtonen on äskettäin eritellyt pohjoismaisten yliopistotiedottajien kongressissa Reykjavíkissa.

Tämä edellyttää kuitenkin sitä, että tällainen yliopisto pystyy pitämään yllä ja pitkäjänteisesti kehittämään tutkimuksen ja koulutuksen monipuolisia perusrakenteita. Kaikkea ei voi nähdä nyt tai ensi vuonna – kestäähän maisteriksi valmistuminenkin jo vähintään viisi vuotta ja tohtoroituminen neljä lisää. Ainakin niin pitkälle tulisi rahoittajillakin olla malttia katsoa. Yliopisto on historian kuluessa osoittanut pätevyytensä suomalaisten hyvinvoinnin edistäjänä, vaikkei arjen työ suuria otsikoita kaipaakaan. Se työ synnyttää aikanaan myös eri alojen – humanistisista tieteistä tekniikkaan – huippuja, jotka kiinnostavat niin tieteen kollegoja ja kilpailijoita kuin julkisuuttakin, hyvinvoinnista puhumattakaan.

Nopeaakin reagointia tarvitaan

Juuri nyt elämme tosin aikaa, jolloin britti C. P. Snow'n vuonna 1959 esittämä kahden kulttuurin (luonnontieteellisen ja humanistisen) välinen kilpailu on saanut jälleen ajankohtaisuutta – nyt niin, että länsimaisen ihmisen maailmankuvan perustaksi tarjotaan kolmatta kulttuuria, joka perustuisi eksaktin varmaan tieteelliseen maailmankuvaan. Silloin ei tarvitsisi pohtia yliopistojenkaan kuvaa ja niiden merkityksiä.

Globalisoituvan maailmantalouden arvioidaan toisaalta nostavan koulutus- ja elintasoja, mutta toisaalta lisäävän eriarvoisuutta. Yliopistojen tulee olla varautuneita erilaisiin kehityskuluihin. Kun eurooppalaista yliopistokoulutusjärjestelmää kansainvälisen kilpailukyvyyn ja yhteismitallisuuden nimissä ja poliittisin päätöksin nyt tahdistetaan, yliopistojen tulee varautua siihenkin. Mutta se ei voi tarkoittaa, että suomalainen yliopistolaitos pannaan unohtamaan perinteensä ja siihen nojaavat vahvuudet.

Toisen vuosituhanen päättyessä olemme yhä tilanteessa, jossa kaikki tieto, etenkin tieteellinen, on suhteellista ja vain odottaa tullakseen uudelleen arvioiduksi tai kokonaan kumotuksi. Se, että yliopiston kuva on toivottavasti jatkuvassa liikkeessä, kertoo parhaimmillaan yliopiston reagointikyvystä. Itse asiassa yliopiston perustehtävä sivistyksen ja tiedon edistäjänä edellyttää tunkeutumista ajankohtaiseenkin mielikuvajulkisuuteen. Elleivät tutkijat halua vastata niin koko maailmaa kuin lähipiiriämme koskeviin polttaviin kysymyksiin, vastauksia haetaan ennustajilta, television sarjaflimien ihmissuhdeterapiasta tai muualta.

Yliopistoilla tuleekin viime kädessä itsellään olla selkeä näkemys siitä, mihin ne ovat menossa. Yliopistoissa välttämätön luovuus edellyttää aikaa ja mahdollisuuksia uusiutumiseen. Se on yliopistojen elinehto ja ammentaa tulevan voimansa etenkin tämän päivän opiskelijoista ja nuorista tutkijoista. Heidän tehtävänsä on vastata tulevaisuuden yliopistoille asetettaviin odotuksiin. Siksi ainakin heistä on pidettävä huolta.

Kirjoittaja on Turun yliopiston rehtori. Kirjoituksen lähtökohtana on hänen Turun yliopiston lukuvuoden avajaisissa 6.9.1999 pitämänsä puhe.

